

Казміренко В.О., старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи НАВС, кандидат юридичних наук

Характеристика психічного насильства при розбої

Злочин, як і будь-яке інше явище, можна розглядати з різних точок зору. Оскільки злочин - це людський вчинок, то найбільш закономірним і найбільш важливим є його психологічний аналіз - вивчення злочину як прояву властивостей особи, розкриття мотивів і цілей злочинця.

Наявність у складі розбою такої ознаки, як застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, дозволяє стверджувати що його об'єктом варто вважати не тільки здоров'я, але й життя людини. Однак для такого висновку немає достатніх підстав. Насильство, що застосовується в процесі розбійного нападу, може вилитися в заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень із розладом здоров'я, і таке насильство цілком охоплюється складом розбою, не вимагаючи самостійної кваліфікації.

Розбій з об'єктивної сторони виражається в нападі, поєднаному з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, чи з погрозою застосування такого насильства. У цьому випадку, як і при перерахуванні законодавцем вичерпної альтернативи, конкретний спосіб стає обов'язковою ознакою, що характеризує об'єктивну сторону складу злочину. Напад - це раптова для потерпілого агресивна дія винного, котра поєднана з насильством чи погрозою застосування насильства. При розбої "напад чи безпосереднє наступне за ним насильство (погроза) складають органічну єдність двох нерозривно агресивних актів, об'єднаних єдиною метою - привласнення чужого майна". Деякі автори [1; С. 4] намагаються провести розмежування між поняттями "напад" і "насильство". Однак помітити якісь розходження між цими поняттями, з погляду їх юридичної значущості, практично неможливо. Справа в тому, що початок нападу завжди за часом збігається з фізичним чи психічним насильством. Дії винного, розпочаті з умислом заподіяти насильство не негайно, а в наступному, не можуть розцінюватися як напад, а є лише готуванням до розбою або (залежно від обставин) - повинні розглядатися як вимагання.

В теорії кримінального права немає єдиного підходу до оцінки юридичної природи поняття "напад". Одні автори взагалі не дають визначення розбійного нападу і не розкривають його змісту, інші вважають, що напад тотожний насильству, а треті - що напад не обов'язково означає застосування насильства.

Під насильством у загальному значенні розуміють протиправне застосування до потерпілого сили, яка не є небезпечною для його життя чи здоров'я. Загальноприйнятим є розподіл насильства на фізичне і психічне, що знайшло своє відображення і в диспозиції ст. 187 КК України: при розбої насильство може бути як фізичним, так і психічним.

Насильство над особою є досить малодослідженою в юридичних науках проблемою, причому більшою мірою це стосується психічного насильства. Психіка людини і дотепер недостатньо захищена і цивільним, і кримінальним правом через, насамперед, труднощі визначення причинного зв'язку між діями суб'єкта і психічною травмою, що часто буває більш небезпечною для здоров'я, ніж травма фізична. І сьогодні у літературі йдуть суперечки про природу насильства, його форми і види. Існує думка, що насильство може бути не тільки суспільно шкідливим, але й суспільно корисним, протизаконним і цілком погодженим із правом, вчиненим як умисно, так і з необережності, відносно інших та самого себе (аутоагресія).

Так, у монографії Л.В. Сердюка правове поняття насильства визначається як “навмисний, протизаконний з боку інших осіб вплив на людину, скоєний проти чи мимо її волі і здатний заподіяти їй органічну, фізіологічну чи психічну травму й обмежити її волю чи волевиявлення дій” [2; С. 142]. Він вважає, що невинне чи здійснене з необережності заподіяння шкоди особі чи суспільству, а також застосування сили в загальнокорисних цілях не є насильством, а психічним насильством може бути не тільки погроза, але інша неприємна для людини інформація, здатна заподіяти їй психічну травму чи обмежити свободу її волі (образи, наклеп, інша інформація, що травмує психіку). Психічним насильством є також протизаконний вплив безпосередньо на мозок людини з метою зміни його функцій проти чи мимо волі потерпілого (електронна стимуляція мозку, разове введення в організм людини наркотиків, гіпноз і ін.), якщо це не впливає на її здоров'я.

Психічне насильство полягає у погрозі негайно застосувати до потерпілого або до близьких йому осіб фізичного насильства, небезпечного для життя чи здоров'я. Тобто, це вплив злочинця на свідомість і волю потерпілого без застосування фізичної сили з метою підкорити собі його поведінку за допомогою залякування. Основним критерієм визначення реальності погрози повинен бути характер злочинних дій і спрямованість умислу. Крім того, необхідно враховувати суб'єктивне сприйняття погрози потерпілим, на яке завідомо розраховує винний. Шарапов Р. пропонує такий перелік видів погроз [3; С. 58]:

- 1) погроза фізичним насильством;
- 2) погроза знищенням, пошкодженням або вилученням майна;
- 3) шантаж;
- 4) використання матеріальної або іншої залежності потерпілого;
- 5) вимагання підкупу і хабара;
- 6) погроза скоєння інших протиправних дій (неконкретизована погроза).

На практиці нерідко виникають труднощі у визначенні характеру погрози. Тому при погрозі насильством важливе значення має з'ясування обставин нападу, характеру дій нападаючого, властивостей предметів і знарядь, які знаходилися при ньому.

Погроза при розбійному нападі є залякуванням потерпілого негайним застосуванням небезпечного насильства, придушенням його волі, примусом до бездіяльності, до відмови від опору або до здійснення активних дій (наприклад, до передачі нападаючому майна чи до вказівки місця його знаходження). Психічний вплив на потерпілого може мати на меті також нейтралізацію протидії третіх осіб під час заволодіння майном.

Такий вплив повинен бути реальним і містити у собі небезпеку для потерпілого. Тільки інтенсивна за ступенем погроза здатна залякати потерпілого і змусити його виконати вимоги нападаючої особи. Загроза може бути виражена словесно, жестикуляцією, демонстрацією будь-яких предметів для вчинення насильства. Вирішення питання про ступінь чи характер насильства залежить від спрямованості умислу винного та сприйняття такої загрози потерпілим. При цьому основним критерієм є спрямованість умислу винного, яка визначається на підставі аналізу всіх обставин справи [4; С. 387].

Однак при вирішенні питання про реальність погрози не можна не враховувати і того, як сам нападаючий оцінює її здатність побороти волю потерпілого до опору: при здійсненні нападу, поєднаного з погрозою, він повинен розраховувати на неї як на цілком достатню для досягнення мети привласнити чуже майно.

Практично не має значення, чи мав злочинець можливість привести погрозу у виконання. Тому погроза навіть фіктивною зброєю (наприклад, макетом пістолета) повинна визнаватися реальною, якщо потерпілий не підозрює про її фіктивність, а сам нападаючий розраховує, що особа, яка зазнала нападу, не зуміє чи не зможе визначити непридатність предмета, що імітує зброю, для фактичного насильства.

Однак, незалежно від способу її вираження, погроза повинна бути такою, котра дасть зрозуміти особі, яка зазнала нападу, що їй загрожує негайна і неминуча розправа, якщо вона не підкориться вимогам нападаючого і спробує перешкоджати заволодінню майном. Будучи засобом заволодіння чужим майном, як фізичне насильство, так і погроза його застосування можуть бути адресовані також близьким особам власника: його родичам, членам родини й ін.

Елементи розбою можуть складати лише таке фізичне і психічне насильство, коли за своїм характером фізичне насильство було б небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, а психічне - виражалось б у погрозі застосування саме такого насильства [5; С. 101].

Список використаних джерел

1. Арькова В.И. Разбой с целью завладения государственным или общественным имуществом. Лекция. - Иркутск, 1973. - С. 4, 7.
2. Щерба С. Рецензия на монографию Сердюка Л.В. "Насилие: уголовно-правовое и криминологическое исследование" // Уголовное право. - 2003. - № 2. - С. 142.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. - 2-ге вид., переробл. та доповн.: / відп. ред. С.С. Яценко. - К.: А.С.К., 2003. - С. 386
4. Шарапов Р. Вопросы квалификации преступных угроз // Уголовное право. - 2006. - № 1. - С. 58.
5. Владимиров В.А. Квалификация преступлений против личной собственности. - М.: Юридическая литература, 1968. - С. 101.